

DAVLAT XARIDLARI BOZORIDA RAQOBAT MUHITINI TAKOMILLASHTIRISHNING INSTITUTSIONAL ASOSLARI

Babamuratova Maqsuda Baxshulloyevna

Navoiy viloyati G'aznachilik xizmati boshqarmasi Inson resurslarini boshqarish va rivojlantirish bo'limi boshlig'i

Ravshanov M.N

i.f.n, dots. (Ilmiy maslahatchi – Suyunov D.X.)

Annotatsiya: *Davlat xaridlari bozoridagi raqobat muhitini takomillashtirish, iqtisodiy rivojlanish va moliyaviy istiqbollarga ommaviy samarali maslahatlar beradi. Bu jarayonning asosiy muhimligi sababli, uning institutsional asoslari ustuvor ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *regulyatsiya, transparensiya, hamkorlik, tadbirkorlik, integrash, monitoring va baholash, kompetensiya, innovatsiyalar, o'zaro foydalanish.*

RAQOBAT MUHITINI YANADA RIVOJLANTIRISH VA IQTISODIYOTDAGI DAVLAT ISHTIROKINI QISQARTIRISH BO'YICHA QO'SHIMCHA CHORA-TADBIRLAR TO'G'RISIDA

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING FARMONI

Tovar va moliya bozorlarida monopoliyani bosqichma-bosqich kamaytirish orqali samarali raqobat muhitini yaratish maqsadida mamlakatimizda iqtisodiyotdagi davlat ishtirokini qisqartirish, narxni ortiqcha tartibga solishdan voz kechish va davlatning iqtisodiyotga ta'sirini kamaytirishga qaratilgan choratadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, oldimizda davlat ishtirokidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar monopoliyasining iqtisodiyot raqobatbardoshligiga salbiy ta'sirini yanada kamaytirish, imtiyoz va preferensiyalar berish tizimi samaradorligini oshirish, shuningdek tadbirkorlik subyektlariga nisbatan tartibga solish yukini pasaytirish bo'yicha kechiktirib bo'lmaydigan vazifalar turibdi.

Tovar va moliya bozorlarida raqobatni rivojlantirish, tadbirkorlik subyektlari faoliyati uchun teng sharoitlarni yaratish, oshkoralikni ta'minlash va davlat xaridi tartib-taomillarini yanada takomillashtirish maqsadida, shuningdek 2017 — 2021yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq:

1. Belgilansinki:

- a) O'zbekiston Respublikasi Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi (keyingi o'rinlarda — Qo'mita) o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati va O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga hisobdordir;

b) Qo'mita quyidagi vazifalarni amalga oshirishda bevosita O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga muntazam ravishda axborot kiritib boradi:

imtiyozlar, preferensiyalar va faoliyatni amalga oshirish uchun eksklyuziv huquqlar shaklida ko'rsatilayotgan davlat ko'magining samaradorligi ustidan davlat nazoratini amalga oshirish hamda ular raqobat muhitiga salbiy ta'sir etgan taqdirda, ularni bekor qilish bo'yicha takliflar kiritish;

Moliya vazirligi bilan birgalikda davlat xaridlari to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi hamda alohida tartib o'rnatilgan strategik ahamiyatga ega xo'jalik jamiyatlari va korxonalarining xaridlari ustidan davlat nazoratini olib borish; davlat organlarining raqobat to'g'risidagi qonun hujjatlari talablarini buzuvchi

qarorlarini bekor qilish va ularning mansabdor shaxslariga nisbatan chora qo'llash bo'yicha takliflar kiritish;

"kartel" kelishuvlari va til birlashtirishlarni huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlikda aniqlash va ularga chek qo'yish;

davlat ishtirokidagi xo'jalik yurituvchi subyektlarning tashkil etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish;

v) Qo'mita: raqobat va monopoliyaga qarshi kurashish sohasida chora-tadbirlar va siyosat uyg'unligini, erkin va raqobatbardosh bozorni shakllantirish bilan bog'liq tarkibiy islohotlarni amalga oshirishda hamda davlat xaridlari, davlat aktivlarini sotish jarayonida raqobat sharoitlarini ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Makroiqtisodiy tahlil, tarkibiy o'zgartirishlar, moliya-bank tizimi, davlat aktivlarini boshqarish, raqobatni rivojlantirish, tadbirkorlikni qo'llabquvvatlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari kotibiyati bilan hamkorlik qiladi;

Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi bilan birgalikda mamlakat iqtisodiyotida va hududlarda raqobat muhitini yaxshilash, raqobat sohasidagi strategik ustuvor yo'nalishlar va vazifalarni belgilashda, shu jumladan institutsional islohotlarni amalga oshirishda o'zaro muvofiqlashtirilgan harakatlarni amalga oshiradi.

Qonunlar va tartibot: Davlatlar o'rtasida xaridlar bozoriga kirishni osonlashtirish uchun iloji boricha to'g'ri qonunlar va tartibotlar tuzilishi zarur. Xaridlar bozorining maslahatlarini o'zgartirish uchun zarur bo'lgan qonunhujjatlarni ishlab chiqish, uning samaradorligini ta'minlash, xaridorni himoya qilish va dolzarb bozor rivojlanishini kafolatlash lozim.

To'g'ri qonunlar va tartibotlar osonlashtirish davlatlar o'rtasidagi xaridlar bozoriga kirishni samarali qilishda juda muhim rol o'ynaydi. Bu haqda gaplashish juda muhim, chunki bu samaradorligini ta'minlash, xaridorni himoya qilish, va bozor rivojlanishini kafolatlashga yo'l ochadi. Odatda, qonun-hujjatlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda tuziladi:

Xaridni amalga oshirish tartibi: Xaridni amalga oshirish jarayoni va uning qanday shakllantirilishi, xaridorni qanday himoya qilishi, va qonuniy va huquqiy talablarni qanday bajarishi kafolatlanishi kerak.

Xarid bozorining nazorat va tuzilishi: Bozorda sodiqlik va maslahatlar muhofazasi uchun qonun-hujjatlarda bozor nazorati va tuzilishi qayd etilishi kerak. Bu, xarid bozoriga kirishni osongina qilish, xaridorni huquqiy himoya qilish, va bozor rivojlanishini ta'minlashda juda muhimdir.

Monopolizatsiya va kartellarning oldini olish: Qonun-hujjatlarda monopolizatsiya, kartellar, va boshqa raqobatni buzishni ta'lil qiluvchi amallar qanday qat'iy man etilishi va shuncha holatda nimalar qilinishi kafolatlanishi zarurdir.

Transparensiya va hisobot bering: Xarid bozorining faoliyatini o'tish, ma'lumotlarni ochiq tarzda e'lon qilish, va hisobot bering talab etilishi kerak. Bu, qonun-hujjatlarda muvaffaqiyatli yozib olingan bir qator qoidalarga asoslangan.

Moliyaviy rivojlanish va moliyaviy tomonlardan himoya: Xarid bozoriga kirishning moliyaviy boylikni kafolatlash uchun qonun-hujjatlarda xaridorni moliyaviy himoya qilish, sarmoyani himoya qilish, va tovarlarni samarali tartibga solish to'g'risida ta'limot berish kafolatlanishi kerak.

Ular quyidagi asoslar bilan bog'liq bo'lgan holda qonun-hujjatlarni ishlab chiqish zarur:

Xaridlar bozoridagi samaradorlik va islohatchilikni kafolatlovchi qonunhujjatlar.

Xarid bozori tuzilishi, rivojlanishi va nazorati bo'yicha qonun-hujjatlarning tuzilishi.

Xaridorni qonuniy himoya va muhofazalash to'g'risida qonun-hujjatlarni ishlab chiqish.

Xarid bozoriga kirishni osonlashtirish, raqobatni yaxshi rivojlanishini ta'minlash, va moliyaviy rivojlanishni kafolatlovchi qonun-hujjatlarni ishlab chiqish.

Bu yo'nalishlarda chuqur o'rganish va amalga oshirish, xarid bozoriga kirishni samarali qilish, xaridorni himoya qilish, va bozor rivojlanishini kafolatlashga yordam beradi.

Tashqi xaridlarning kafolati: Davlatlar o'rtasida sodiq tashqi xaridlar kafolatini ta'minlash muhimdir. Bu, xaridlar bozoriga ishonchli moliya taminotini ta'minlash uchun kerak. Xaridorni moliyaviy risklardan himoya qilish, xususan bu tashqi xaridlarga qarshi qarzdorlik va muammolarni oldini oladi.

Sodiq tashqi xaridlar kafolati o'rtasidagi ishonchli moliya taminoti uchun juda muhimdir. Bu, xarid bozori raqobatini takomillashtirish, xaridorni moliyaviy risklardan himoya qilish, va xususan tashqi xaridlarga qarshi qarzdorlik va muammolarni oldini olishda katta rol o'ynaydi. Bu yo'nalishda muhim maslahatlar quyidagicha:

Xususiy moliyaviy tuzilmalar va kafolatlar: Davlatlar sodiq tashqi xaridlar kafolatini ta'minlash uchun xususiy moliyaviy tuzilmalar va kafolatlar ishlab chiqishi zarurdir. Bu tuzilmalar, xaridorni moliyaviy risklardan himoya qilish, xarid bozoriga

ishonchli tovar va xizmat taminoti ta'minlash, va qarzdorlik holatlari bo'yicha himoya ta'minlash uchun yordam beradi.

Tashqi xarid bozori monitoringi va nazorati: Davlatlar tashqi xarid bozori monitoringi va nazoratini samarali shakllantirishi kerak. Bu, tashqi xarid bozorida sodiqlik va ishonchni ta'minlash, qarzdorlik holatlari va muammolarni aniqlash, va ularga tezroq javob berishga yordam beradi.

Transparensiya va hisobotlar: Tashqi xarid bozori transparensiyasini oshirish, ma'lumotlar tarqatish, va hisobot beringni talab etish muhimdir. Bu, xarid bozori faoliyati bo'yicha ommaviy tushuncha yaratishga yordam beradi va xarid bozorida raqobatni yaxshi shakllantirishga qarshi yordam beradi.

Huquqiy himoya va munosabatlarni osonlashtirish: Davlatlar sodiq tashqi xaridlar kafolatini ta'minlashda huquqiy himoya va munosabatlarni osonlashtirishi zarurdir. Bu, xaridorni qonunlar va tartibotlarga rioya qilishga majbur etadi va ularga xarid bozorida faoliyatlarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan qonunhujjatlarni taqdim etadi.

Tashqi xarid bozori uchun takliflar va sohalar olish: Davlatlar sodiq tashqi xaridlar kafolatini ta'minlashda tashqi xarid bozoriga takliflar olish va sohalar olishlari kerak. Bu, xarid bozoriga yangi tashkilotlar va muhitlar kirishini osonlashtiradi va raqobatni rivojlantiradi.

Bu maslahatlarni amalga oshirish tashqi xarid bozorida sodiqlikni va ishonchli moliya taminotini ta'minlashga yordam beradi. Bu esa xaridorni moliyaviy risklardan himoya qilish, qarzdorlik va muammolarni oldini olish, va xarid bozorining islohatchilik tarzda rivojlanishiga imkon beradi.

Transparensiya va hisobotlar: Davlatlar o'rtasidagi xaridlar bozoriga transparensiya va o'tish hisobotlarining mavjud bo'lishi kerak. Bu, muomalalar bo'yicha chuqur tushunchaga ega bo'lishga yordam beradi va zamonaviy xaridlar bozori uchun tajribali so'zlashuvni ta'minlaydi.

Transparensiya va hisobotlar davlatlar o'rtasidagi xaridlar bozoriga intizomli ravishda ishonch yaratishda katta ro'lyapti. Bu, muomalalar bo'yicha chuqur tushunchaga ega bo'lish va zamonaviy xaridlar bozori uchun tajribali so'zlashuvni ta'minlashda yordam beradi. Quyidagi maslahatlar transparensiya va hisobotlar yo'nalishida muhimdir:

Ma'lumotlar Ochilishi: Davlatlar xaridlar bozoriga oid ma'lumotlarni ochiq tarzda e'lon qilishi kerak. Bu ma'lumotlar, xarid bozoriga kirish shartlari, xaridlar, tashqi xaridlar, va bozor statistikasi kabi asosiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Ochiq ma'lumotlar transparensiyani ta'minlashda katta o'rin tutadi.

Hisobotlar: Xarid bozorida faoliyatlar va natijalari to'g'risida havolalar taqdim etilgan hisobotlar maqsadga muvofiq va yashirin xodim tomonidan tayyorlanishi kerak. Bu hisobotlar, xarid bozoriga oid eng so'nggi yangiliklar, mahsulotlar va xizmatlar bo'yicha ma'lumotlar, va bozor rivojlanishining natijalari kabi mavzularni qamrab oladi.

O'tish Hisobotlari: Davlatlar xaridlar bozoriga oid o'tish hisobotlarini yaratish uchun muhim ma'lumotlarni to'plab olishlari kerak. Bu hisobotlar, xarid bozori faoliyati, tashqi xaridlar, va xaridlar bozoriga kirishni osonlashtirish bo'yicha tavsiyalar va takliflar kabi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Xarid Bozoriga Kirish Shartlari va Qonunlar: Ochiqlik va transparensiyani ta'minlash uchun xarid bozoriga kirish shartlari va qonunlar xaridorni o'z faoliyatlarini rivojlantirish, xaridlar bozori raqobatini oshirish, va samarali munosabatlarni osonlashtirishga yordam beradi.

Xaridlar Monitorini Va Ko'rsatmalarini Ochish: Davlatlar xarid bozoriga oid monitorini va ko'rsatmalarini ochiq tarzda e'lon qilishi kerak. Bu monitorlar va ko'rsatmalar xarid bozoriga kirishni osonlashtirish va xaridorni himoya qilish uchun muhim bo'ladi.

Bu maslahatlar transparensiya va hisobotlar yo'nalishida davlatlar uchun muhimdir, chunki bu, xarid bozoriga ishonchli kirishni ta'minlash va zamonaviy xarid bozori uchun qo'llab-quvvatlash maqsadida yordam beradi.

Rivojlanayotgan tashqi munosabatlar: Xaridlar bozori yoki tashqi xaridlar sohasidagi raqobatni takomillashtirish uchun tashqi munosabatlar va kelajakda ko'payib boradigan hamkorliklar o'ziga xos ahamiyatga ega. Bu, sanoat va soha texnologiyalarining rivojlanishiga hamda yangi bozorlarga kirishga yordam beradi.

Hamkorlik va Ko'plab Ketish: Rivojlanayotgan tashqi munosabatlar bo'yicha hamkorliklar va ko'plab ketish o'z ahamiyatini ko'rsatadi. Davlatlar o'rtasidagi, shuningdek, xususiy va korxonalar orasidagi hamkorliklar, sanoatning rivojlanishiga va xarid bozoriga yangi tovarlar va xizmatlar kirishiga yordam beradi.

Yangi Bozorlarga Kirish: Rivojlanayotgan tashqi munosabatlar xarid bozoriga kirishni osonlashtiradi va yangi bozorlarga kirish uchun imkoniyatlar yaratadi. Bu, xarid bozoriga raqobatni oshirish va islohatchilikni kuchaytirishga yordam beradi.

Sanoat va Texnologiyalar Rivojlanishi: Tashqi munosabatlar va ko'plab ketish sanoat va soha texnologiyalarining rivojlanishiga hamda yangi innovatsiyalarga ruxsat berishga yordam beradi. Bu esa sanoat tarmog'ining rivojlanishini oshiradi va xarid bozorida innovatsion mahsulotlar va xizmatlar uchun sohalarga imkoniyat yaratadi.

Sodiq Hamkorliklar: Rivojlanayotgan tashqi munosabatlar sodiq va ishonchli hamkorliklarni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bu, xarid bozori faoliyatlarini rivojlantirish, qarzdorlik va muammolarni oldini olish, va sodiq xaridorni xisobkitoblarni yaxshilashga yordam beradi.

Davlatlar o'rtasidagi Koordinatsiya: Rivojlanayotgan tashqi munosabatlar faqat xarid bozoriga kirishni osonlashtirmaydi, balki davlatlar o'rtasidagi koordinatsiyani ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Bu, sodiq tashqi xaridlar kafolatini ta'minlash, transparensiya va hisobotlar, va xarid bozori tuzilishi bo'yicha qonun-hujjatlarni rivojlantirishda yordam beradi.

Rivojlanayotgan tashqi munosabatlar xaridlar bozori va sanoat sohasining rivojlanishida juda muhimdir. Bu munosabatlar sodiq va ishonchli hamkorliklar orqali xaridorni himoya qilish, raqobatni oshirish, va yangi innovatsiyalarga yo'l ochishda katta yordam beradi.

Sud-huquqiy himoya: Xaridlar bozoridagi raqobatni takomillashtirishda sudhuquqiy himoya ham muhimdir. To'siq va to'siqbozlik muammolari bo'yicha chuqur tushuncha va qonunni amalga oshirish muhimdir. Bunda, hukmronlikning institutsional kuchiga ishonchli davlatlar o'rtasidagi raqobatni pasaytirish mumkin.

To'siqbozlikni oldini olish: Sud-huquqiy himoya, xarid bozoridagi to'siqbozlikni oldini oladi. Bu, xarid bozori faoliyatini ado etish va sodiq xaridorni himoya qilishga yordam beradi.

Qonuniy muvozanat: Qonuniy muvozanat va to'siqbozlikning oldini olishda qonun-hujjatlar va huquqiy normativ hujjatlar juda muhimdir. Ular sud-huquqiy himoya niyati bilan muvofiq kelib chiqishi kerak.

Hukmronlikning institutsional kuchi: Ishonchli davlatlar sud-huquqiy himoya sohasida rivojlanish va islohatchilikni qo'llab-quvvatlash uchun kuchli institutsionallarga ega bo'lishi kerak. Bu, hukmronlik tizimining kuchini namoyish etadi va raqobatni pasaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Transparensiya va hisobotlar: Sud-huquqiy himoyaga ega bo'lgan davlatlar ochiq ma'lumotlarni tarqatish, hisobot berish va transparensiya niyati bilan amal qilishlari kerak. Bu, muomalalar bo'yicha ochiqlik va ishonch yaratishga yordam beradi.

Qonunlar va huquqiy normativ hujjatlarning amalga oshirilishi: Sud-huquqiy himoya sohasida muhim qadam qonunlar va huquqiy normativ hujjatlarini amalga oshirishdir. Bu, xarid bozori faoliyatini rivojlantirish, xaridorni himoya qilish va raqobatni pasaytirishda katta o'rin tutadi.

Sud-huquqiy himoya, xarid bozoriga oid raqobatni takomillashtirishda muhim vazifalardan biridir. To'siq va to'siqbozlik muammolari bo'yicha chuqur tushuncha va hukmronlikning institutsional kuchi bilan hamkorlik qilish, sodiq xarid bozoriga o'tish va raqobatni pasaytirishga yordam beradi.

Bu ommaviy maslahatlarni amalga oshirish orqali davlat xaridlari bozoridagi raqobat muhitini takomillashtirish mumkin. Bu, rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy va sotsial rivojlanishini ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-iyuldagi PF-6019-son Farmoniga 5-ILOVA
2. <https://lex.uz/docs/-4887654?ONDATE2=18.03.2022&action=compare>
3. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/10_Akramova.pdf